

Dorota Jegorow

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: dorotajegorow@kul.pl

SPÓJNOŚĆ EUROPEJSKA W XXI WIEKU – OCZEKIWANIA A EFEKTY ILOŚCIOWE

EUROPEAN COHESION IN THE XXIST CENTURY – EXPECTATIONS VS. QUANTITATIVE RESULTS

DOI: 10.15611/pn.2018.536.05

JEL Classification: E61, F15

Streszczenie: Artykuł prezentuje wyniki analizy opracowanej na bazie wybranych wskaźników polityki spójności UE sklasyfikowanych w kategorii inteligentny rozwój w układzie przestrzenno-czasowym. Materiał badawczy stanowią zasoby Eurostatu – szeregi czasowe Produktu Krajowego Brutto (na mieszkańca w parytecie siły nabywczej) i wskaźnika zatrudnienia obejmujące lata 2004-2016 dla jednostek NUTS-2. Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie wniosku, że systematycznemu wzrostowi wartości poszczególnych wskaźników nie towarzyszyło zmniejszanie się ich bezwzględnych różnic, a wprost przeciwnie: doszło do ich wzrostu. Wyznaczone relacje nie są dobrym prognostykiem zmian dokonujących się w zakresie polityki spójności. Brak konwergencji, przy jednoczesnych dowodach na występowanie zjawiska dywergencji, może stać się przyczyną dezintegracji europejskiej. Długotrwałe różnice w kondycji społeczno-gospodarczej regionów stanowią realne zagrożenie związane z marginalizacją, a w konsekwencji wykluczeniem.

Słowa kluczowe: konwergencja, nierówności społeczno-gospodarcze, polityka spójności, Unia Europejska, wskaźniki polityki spójności.

Summary: The article presents the results of the analysis based on selected indicators of the EU cohesion policy grouped in the category of intelligent development (in space-time arrangement). The research material includes Eurostat resources – time series covering the years 2004-2016 for NUTS-2 type units (regional gross domestic product (purchasing power standard per inhabitant), employment rate). The analysis allows to formulate the conclusion that the systematic increase in the value of individual indicators was not accompanied by a decrease in their absolute differences, but on the contrary, these differences increased. The identified relationships are not a good predictor of changes taking place in the area of cohesion policy. Lack of convergence, with simultaneous evidence of the occurrence of divergence, may lead to European disintegration. Long-term differences in the socio-economic condition of the regions constitute a real threat related to marginalization and, consequently, exclusion.

Keywords: convergence, socio-economic inequalities, cohesion policy, European Union, cohesion policy indicators.

1. Wstęp

Kluczowy wymiar strategicznego planowania rozwoju gospodarki Unii Europejskiej wpisany został w politykę spójności. Obszar ten tworzy pole do formułowania zarówno oczekiwań, jak i wyzwań oraz nakazów. Pozostające w tle wysokie środki finansowe traktowane są przez wielu jako bezwarunkowe atrybuty wspólnoty europejskiej. Nadany im charakter pomocowy z założenia tworzy relację jednostronnej zależności. Jednak ogół uwarunkowań związanych z otrzymaniem funduszy z budżetu UE neguje założoną bezwarunkowość. Polityka spójności UE łączy wysokie środki finansowe z dążeniem do wyrównania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wszystkich regionów wspólnoty. Weryfikacja osiągnięcia założonych celów odbywa się głównie poprzez analizę wydatkowania środków europejskich bądź wskaźników makroekonomicznych w ujęciu relacyjnym.

Celem przeprowadzonego badania o charakterze ilościowym było spojrzenie na politykę spójności UE poprzez analizę różnic oraz zależności zmian dokonujących się w poziomie dwóch wskaźników pochodzących z zasobów Eurostatu (PKB oraz wskaźnik zatrudnienia) w układzie czasowym obejmującym lata 2004-2016 na poziomie regionów NUTS-2. Podłoże prac analitycznych stanowiło przekonanie o względnie trwałej strukturze rankingowej poszczególnych regionów wyznaczonej wskaźnikami gospodarczymi, przy jednoczesnym wzroście ich rozstępu pomiędzy skrajnie klasyfikowanymi jednostkami. Poznawczo-aplikacyjny charakter opracowania sprawia, że sformułowane wnioski mogą zostać wykorzystane w ramach prac modernizacyjnych w obszarze zarówno krajowej, jak i wspólnotowej polityki gospodarczej.

2. Spójność europejska jako kategoria poznawcza wpisana w studia empiryczne

Polityka gospodarcza UE osadzona została w filozofii współpracy i solidarności jako bardziej racjonalnej wobec rywalizacji zapewniającej bezpieczeństwo i dobrobyt społeczeństwa. Na tym podłożu skonstruowana została polityka spójności UE, której podstawowym celem stała się konwergencja (proces doganiania, upodobniania się, zakładający, że w krajach biedniejszych jednostkowe dochody rosną szybciej niż w krajach bogatych). Z przyjętym modelem rozwoju powiązane zostały znaczące fundusze wspólnotowe kierowane do regionów charakteryzujących się zapóźnieniem rozwojowym. Przyjęta koncepcja rozwoju zakłada, że mieszkańcy UE, w długiej perspektywie, będą żyli na podobnym, wysokim poziomie.

Obszerne studia empiryczne wskazują zarówno na pozytywne efekty polityki spójności UE, jak i jej słabości, a w tym brak rzeczywistego wpływu na rozwój regionalny. Brak konsensusu w zakresie oceny osiągniętych efektów łączy jest ze

zróżnicowanym potencjałem poszczególnych regionów i zastosowanymi instrumentami, włącznie z ich operacjonalizacją. Wymiar poznawczy identyfikacji rezultatów polityki spójności ogranicza również brak narzędzi badawczych, które łączyłyby wymiar ilościowy z jakościowym [Barcz i in. 2016], oraz sposób prowadzenia ewaluacji nadrzędnie zorientowany na ilość wydanych środków [Jegorow 2016b]. Nie marginalizując pozytywnych efektów integracji europejskiej i polityki spójności, opracowane już analizy prowadzą do precyzyjnego nakreślenia poważnych mankamentów w tym zakresie i wątpliwych efektów w kontekście ponoszonych nakładów [Pastuszka 2012; Kusideł 2013; Słodowa-Helpa 2013]. Zidentyfikowane problemy odnoszą się nie do wizji, lecz uwarunkowań o charakterze strukturalnym i operacyjnym, które wyznaczają ramy funkcjonowania współczesnej UE [Zielonka 2014; Jegorow 2015; Jegorow 2016a]. U podłoża pojawiających się dylematów leży również to, że działalność UE ulega coraz większej centralizacji wpisanej w szereg sprzecznych celów ekonomicznych [Tarchalski 2013].

Uznane metody pomiaru konwergencji obciążone są uproszczonym wnioskowaniem, wpisanym w relacyjne analizy wskaźnikowe, nader często marginalizującym m.in. kwestię różnic bezwzględnych. Studia empiryczne dowodzą, że różne narzędzia badawcze mogą dostarczać sprzecznych wniosków dotyczących identyfikacji spójności UE [Dvoroková 2014]. Nie podważając dowodów naukowych wskazujących na występowanie efektu konwergencji we wspólnocie europejskiej [Borowiec 2015; Dobrinsky, Havlik 2014; Jóźwik 2017, Tylec 2017], badacze zwracają uwagę na niewielkie tempo tych zmian [Grafström, Jaunky 2017] oraz problem rosnącej dywergencji wewnątrz krajów członkowskich [Jegorow 2016a; Jóźwik 2017; Tylec 2017] i pomiędzy grupami państw tzw. „starymi i nowymi” członkami UE. Zidentyfikowana niejednorodność wzrostu wskazuje na nierówną konwergencję gospodarczą w UE [Dobrinsky, Havlik 2014; Borsi, Metiu 2015]. Istnieją ponadto dowody, że zjawisko to się nasila [Głodowska 2017].

3. Analiza relacyjno-wskaźnikowa wybranych wskaźników polityki spójności Unii Europejskiej

3.1. Metodologia badawcza

Podstawowym narzędziem wykorzystywanym do monitoringu postępu w realizacji celów polityki spójności UE jest baza Eurostatu *cohesion policy indicators*. Sekcja ta publikuje zestaw wskaźników zgrupowanych zgodnie z katalogiem celów strategii Europa 2020, które służą do pomiaru spójności na poziomie regionalnym. Logice tej podporządkowany został podział na trzy główne grupy: inteligentny rozwój, zrównoważony wzrost oraz wzrost włączający. Spośród 16 wskaźników prezentowanych według regionów NUTS-2 (w przypadku Polski są to województwa) do

analizy wybrany został produkt krajowy brutto na mieszkańca w parytecie siły nabywczej (PKB *per capita* in PPP)¹ oraz wskaźnik zatrudnienia². Obie cechy przypisane są do kategorii inteligentny rozwój.

Materiał badawczy poddany analizie statystycznej stanowią szeregi czasowe PKB *per capita* in PPP obejmujące lata 2004-2015 oraz szeregi czasowe wskaźnika zatrudnienia w grupie wiekowej 20-64 lat w latach 2005-2016 w układzie regionów NUTS-2. Zakres wykorzystanych danych warunkowany był dostępem do zasobów Eurostatu. W ramach zrealizowanego badania przeprowadzona została analiza zależności oparta na współczynniku korelacji Pearsona (dane źródłowe) oraz współczynniku korelacji rho Spearmana (dane rankingowe), analiza asymetrii oparta na współczynniku skośności oraz analiza dyspersji oparta na rozstępie.

Proces badawczy zorientowany został na weryfikację następujących hipotez:

H1: pozycja poszczególnych regionów UE w analizowanych kategoriach sprawozdawczych nie zmienia się w czasie.

H2: w analizowanym okresie czasu zwiększył się bezwzględny dystans rozwojowy poszczególnych regionów UE wyznaczony poziomami wskaźników PKB i zatrudnienia.

Przyjęta koncepcja badań wpisuje się w sprzeczne wyniki analiz dotyczących pomiaru konwergencji europejskiej oraz rekomendacje w zakresie poszukiwania nowych metod pomiaru i oceny zjawisk i procesów gospodarczych [Głodowska 2017]. Zastosowane narzędzia badawcze nie stanowią *novum* metodycznego, jednak ich kompilacja nadaje podstawową wartość przeprowadzonej analizie.

3.2. PKB *per capita* in PPP według regionów NUTS-2

Analiza korelacji PKB *per capita* in PPP dowodzi jednoznacznej i bardzo silnej zależności wartości badanej cechy w układzie regionalnym między poszczególnymi okresami sprawozdawczymi, obejmującymi lata 2004-2015 i 276 jednostek administracyjnych. Zależności tej towarzyszy znaczący wzrost rozstępu wartości analizowanej cechy z poziomu 109 tys. euro w 2004 r. do ponad 159 tys. euro w roku 2015.

Analizowane zbiory danych charakteryzuje asymetria prawostronna (skośność > 0). Oznacza to, że wskaźniki PKB plasujące się powyżej średniej arytmetycznej pokrywają mniejszą część badanej zbiorowości. Cechą badanego zbioru jest również to, że wielokrotne różnice w wielkości analizowanego wskaźnika pomiędzy po-

¹ PKB jako podstawowy wskaźnik wykorzystywany do pomiaru poziomu wzrostu gospodarczego odgrywa bardzo ważną rolę w polityce spójności UE. Jego wartości prezentowane w układzie relacyjnym tworzą podstawowy układ odniesienia dla podziału funduszy strukturalnych pomiędzy poszczególne regiony wspólnoty. Niezależnie od wielu jego wad brakuje innej powszechnie akceptowalnej alternatywnej miary syntetycznej [Jegorow 2014].

² Wybór wskaźnika podyktowany został jego wysoką wartością poznawczą w analizie rynku pracy powiązaną jednocześnie z problematyką przedsiębiorczości.

Tabela 1. Analiza korelacji, skośności i dyspersji PKB *per capita* in PPP opracowana na podstawie danych obejmujących 276 regionów UE

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
2004	W ₁	1	,998	,995	,990	,981	,980	,974	,965	,961	,957	,953	,950
	W ₂	1	,997	,994	,986	,975	,970	,964	,948	,945	,942	,937	,934
2005	W ₁	,998	1	,998	,995	,988	,987	,981	,972	,968	,965	,961	,958
	W ₂	,997	1	,997	,992	,983	,979	,972	,957	,952	,949	,944	,940
2006	W ₁	,995	,998	1	,998	,992	,990	,984	,975	,970	,967	,962	,959
	W ₂	,994	,997	1	,996	,988	,983	,975	,958	,953	,948	,943	,940
2007	W ₁	,990	,995	,998	1	,997	,995	,990	,983	,979	,975	,972	,969
	W ₂	,986	,992	,996	1	,995	,991	,984	,969	,962	,957	,951	,948
2008	W ₁	,981	,988	,992	,997	1	,997	,994	,988	,984	,981	,977	,974
	W ₂	,975	,983	,988	,995	1	,995	,989	,975	,967	,963	,957	,955
2009	W ₁	,980	,987	,990	,995	,997	1	,996	,990	,986	,984	,981	,978
	W ₂	,970	,979	,983	,991	,995	1	,993	,981	,974	,969	,964	,961
2010	W ₁	,974	,981	,984	,990	,994	,996	1	,997	,995	,993	,990	,988
	W ₂	,964	,972	,975	,984	,989	,993	1	,994	,990	,987	,982	,980
2011	W ₁	,965	,972	,975	,983	,988	,990	,997	1	,999	,997	,995	,993
	W ₂	,948	,957	,958	,969	,975	,981	,994	1	,997	,995	,991	,989
2012	W ₁	,961	,968	,970	,979	,984	,986	,995	,999	1	,999	,997	,995
	W ₂	,945	,952	,953	,962	,967	,974	,990	,997	1	,998	,995	,994
2013	W ₁	,957	,965	,967	,975	,981	,984	,993	,997	,999	1	,998	,996
	W ₂	,942	,949	,948	,957	,963	,969	,987	,995	,998	1	,998	,997
2014	W ₁	,953	,961	,962	,972	,977	,981	,990	,995	,997	,998	1	,999
	W ₂	,937	,944	,943	,951	,957	,964	,982	,991	,995	,998	1	,999
2015	W ₁	,950	,958	,959	,969	,974	,978	,988	,993	,995	,996	,999	1
	W ₂	,934	,940	,940	,948	,955	,961	,980	,989	,994	,997	,999	1
skośność		3,23	3,44	3,38	3,70	3,85	4,23	4,33	4,34	4,44	4,54	5,06	4,98
rozwój (w tys.)		109	115,1	117,9	128,2	128,2	124,4	131,8	136,4	140,9	143,3	155,3	159,1
max/min		23,24	22,72	20,33	21,03	19,31	19,57	19,83	19,68	19,79	19,61	19,94	19,94

We wszystkich parach korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie).

W₁ – współczynnik korelacji Pearsona, W₂ – współczynnik korelacji rho Spearmana.

Źródło: opracowanie własne.

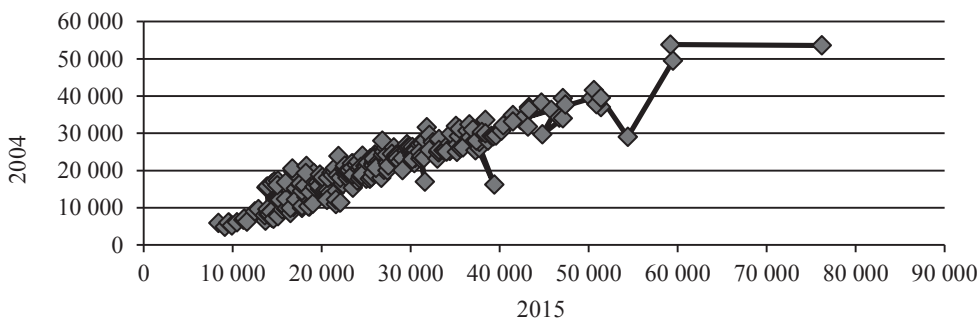
szczególnymi regionami UE (wyznaczone relacją wartości max³ i min⁴) nie zmieniają się istotnie w czasie. Utrzymująca się stałość analizowanych relacji (rys. 1) i wysoka dyspersja badanego wskaźnika nie dają podstaw do twierdzenia, że występują znaczące efekty w zakresie konwergencji.

Wskaźniki dynamiki przyrostu PKB *per capita* in PPP w układzie przestrzenno-czasowym plasują najbiedniejsze regiony powyżej wskaźników wyznaczonych dla

³ Najbogatszym regionem UE jest Inner London-West w Wielkiej Brytanii.

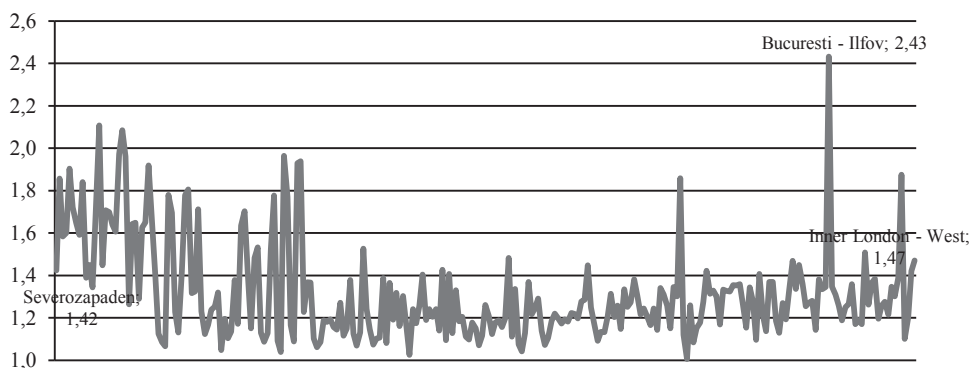
⁴ Najbiedniejszym regionem UE jest Severozapaden w północno-zachodniej Bułgarii.

regionów najbogatszych (rys. 2)⁵. Formalnie zatem proces doganiania ma miejsce. Jednak tempo tych zmian jest na tyle niewielkie, że nie może zostać określone jako statystycznie istotne.

Rys. 1. PKB *per capita* in PPP w latach 2004 i 2015 wg rankingu wartości cechy z roku 2015⁶

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 2. Średnie tempo zmian PKB *per capita* in PPP w latach 2004-2015 według rankingu wartości cechy z roku 2015

Źródło: opracowanie własne.

Należy ponadto zaznaczyć, że tempo doganiania mierzone wskaźnikiem PKB wyhamowało w roku 2009. Sytuacja ta może zostać odczytana jako niekorzystny prognostyk dotyczący realizacji podstawowego celu polityki spójności, jakim jest

⁵ W zestawieniu nie uwzględniono 14 regionów, w których przypadku zanotowano spadek wartości analizowanego wskaźnika, tj. jego wartość uplasowała się poniżej 1,0. Wykluczony zbiór obejmuje Grecję i jeden region hiszpański zlokalizowany w północnej Afryce. Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego Grecji wymaga przeprowadzenia odrębnej analizy.

⁶ Z pominięciem Inner London-West jako jednostki nadmiernie odstającej od analizowanego zbioru danych.

konwergencja. Zidentyfikowane zjawisko należy również łączyć z konsekwencjami globalnego kryzysu gospodarczego oraz wieloma innymi zjawiskami i procesami o zasięgu ponadregionalnym.

3.3. Wskaźnik zatrudnienia w grupie wiekowej 20-64 lat według regionów NUTS-2

Podobnie jak w przypadku PKB *per capita* in PPP analiza korelacji oparta na wartościach wskaźnika zatrudnienia dowodzi jednoznacznej silnej oraz bardzo silnej zależności wartości badanej cechy w układzie regionalnym między poszczególnymi

Tabela 2. Analiza korelacji, skośności i dyspersji wskaźnika zatrudnienia opracowana na podstawie danych obejmujących 275 regionów UE

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
2005	W ₁	1	,986	,963	,942	,910	,891	,866	,831	,814	,811	,812	,800
	W ₂	1	,984	,960	,936	,899	,870	,836	,813	,799	,802	,807	,792
2006	W ₁	,986	1	,984	,965	,929	,908	,883	,847	,829	,827	,829	,818
	W ₂	,984	1	,984	,964	,921	,892	,863	,840	,826	,828	,834	,821
2007	W ₁	,963	,984	1	,985	,951	,929	,907	,874	,859	,854	,854	,840
	W ₂	,960	,984	1	,982	,941	,916	,892	,872	,861	,859	,860	,844
2008	W ₁	,942	,965	,985	1	,976	,948	,928	,897	,880	,872	,873	,859
	W ₂	,936	,964	,982	1	,969	,936	,917	,899	,886	,879	,880	,864
2009	W ₁	,910	,929	,951	,976	1	,979	,956	,928	,910	,896	,891	,874
	W ₂	,899	,921	,941	,969	1	,976	,955	,936	,919	,910	,906	,886
2010	W ₁	,891	,908	,929	,948	,979	1	,982	,956	,940	,925	,913	,898
	W ₂	,870	,892	,916	,936	,976	1	,981	,964	,950	,937	,925	,906
2011	W ₁	,866	,883	,907	,928	,956	,982	1	,984	,971	,958	,945	,932
	W ₂	,836	,863	,892	,917	,955	,981	1	,985	,976	,963	,952	,937
2012	W ₁	,831	,847	,874	,897	,928	,956	,984	1	,991	,979	,965	,952
	W ₂	,813	,840	,872	,899	,936	,964	,985	1	,990	,979	,966	,951
2013	W ₁	,814	,829	,859	,880	,910	,940	,971	,991	1	,991	,979	,966
	W ₂	,799	,826	,861	,886	,919	,950	,976	,990	1	,991	,977	,961
2014	W ₁	,811	,827	,854	,872	,896	,925	,958	,979	,991	1	,990	,979
	W ₂	,802	,828	,859	,879	,910	,937	,963	,979	,991	1	,988	,974
2015	W ₁	,812	,829	,854	,873	,891	,913	,945	,965	,979	,990	1	,991
	W ₂	,807	,834	,860	,880	,906	,925	,952	,966	,977	,988	1	,989
2016	W ₁	,800	,818	,840	,859	,874	,898	,932	,952	,966	,979	,991	1
	W ₂	,792	,821	,844	,864	,886	,906	,937	,951	,961	,974	,989	1
skośność		-0,57	-0,65	-0,64	-0,68	-0,65	-0,73	-0,63	-0,63	-0,69	-0,78	-0,84	-0,93
rozstęp		38,80	38,00	38,80	42,00	39,20	40,00	41,00	42,80	43,20	43,80	44,60	44,90
max/min		1,83	1,79	1,81	1,91	1,88	1,92	1,95	1,98	2,02	2,03	2,06	2,05

We wszystkich parach korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie).

W₁ – współczynnik korelacji Pearsona, W₂ – współczynnik korelacji rho Spearmana.

Źródło: opracowanie własne.

okresami sprawozdawczymi, obejmującymi lata 2005-2016 i 275 jednostek administracyjnych. Zależności tej towarzyszy wzrost rozstępu wartości analizowanej cechy o 6,1 p.p. oraz wzrost proporcji skrajnie sklasyfikowanych jednostek z poziomu 1,83 na 2,05.

Badane zbiory danych charakteryzuje asymetria lewostronna (skośność < 0) o niewielkiej sile, co sprawia, że rozkład analizowanej cechy zbliżony jest do rozkładu normalnego. W grupie regionów, w których zanotowane zostały najniższe wskaźniki zatrudnienia w roku 2016⁷, nastąpił również spadek wartości badanej cechy w porównaniu z rokiem 2005. Zjawisko to nie miało miejsca w regionach o najwyższym wskaźniku zatrudnienia. Ponadto zwiększająca się w czasie relacja max/min oraz wzrost rozstępu wartości analizowanej cechy⁸ nie wzmocniają spójności europejskiej.

4. Zakończenie

Rozwój Europy identyfikowany poprzez pryzmat poszczególnych regionów zakorzeniony został w polityce spójności. Przyjęta koncepcja rozwoju ewoluuje w czasie zarówno w wymiarze modelowym, jak i instrumentalnym. Nie zmieniają się jednak podstawowe cele leżące u podłoża projektu integracyjnego ukierunkowanego na budowę Europy spójnej w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym. Formułowane założenia polityki spójności zasadniczo nie zmieniają się w czasie, tak jak i pozycja poszczególnych regionów UE w analizowanych kategoriach sprawozdawczych. Ten stan rzeczy potwierdziła analiza korelacji, której wyniki należy odczytywać jako względną wzajemną niezmienniczość poziomu rozwoju poszczególnych regionów UE. Nie można w tym miejscu pominąć faktu, że na realizację projektów w ramach polityki spójności przeznaczono już ok. biliona euro z budżetu UE. Jednocześnie negatywnie należy ocenić fakt systematycznego wzrostu bezwzględnych różnic wartości analizowanych cech. Sytuacja ta nie jest dobrym prognozą zmian dokonujących się w zakresie polityki spójności. Wniosek ten wpisuje się w ostrzegawczą i preparacyjną funkcję prognoz gospodarczych. Należy jednocześnie podkreślić, że sformułowana konkluzja rozmija się, a nawet pozostaje w sprzeczności z wynikami prac wielu innych badaczy [Bachtler, Mendez 2016; Churski, Perdał 2016; Goecke, Hüther 2016]. Trwający dyskurs naukowy potwierdza aktualność oraz złożoność problematyki ewaluacji polityki spójności UE.

Zgodnie z teorią neofunkcjonalizmu brak konwergencji, przy jednoczesnych dowodach na występowanie zjawiska dywergencji, może stać się przyczyną dezintegracji europejskiej. Długotrwałe różnice w kondycji społeczno-gospodarczej regionów stanowią realne zagrożenie związane z marginalizacją, a w konsekwencji wykluczeniem.

⁷ Najniżej w rankingu sklasyfikowane zostały regiony włoskie.

⁸ Najwyższe przyrosty w przypadku relatywnie najwyższej sklasyfikowanych regionów zanotowane zostały w Niemczech, a najwyższe spadki w przypadku relatywnie najniżej sklasyfikowanych regionów zanotowane zostały w Grecji.

Literatura

- Bachtler J., Mendez C., 2016, *EU Cohesion Policy and European integration: The dynamics of EU budget and regional policy reform*, Routledge, London.
- Barcz J., Kawecka-Wyrzykowska E., Michałowska-Gorywoda K., 2016, *Integracja europejska w okresie przemian*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Borowiec J., 2015, *Konwergencja regionalna w Unii Europejskiej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 380, s. 15-25.
- Borsi M., Metiu N., 2015, *The evolution of economic convergence in the European Union*, Empirical Economics, vol. 48, Issue 2, s. 657-681.
- Churski P., Perdał R., 2016, *Where do cohesion policy funds flow and do they have any impact? The Polish lesson*, Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy, nr 3 (45), s. 7-24.
- Dobrinsky R., Havlik P., 2014, *Economic Convergence and Structural Change: the Role of Transition and EU Accession*, Research Report, no 395, Vienna Institute for International Economic Studies, <https://ideas.repec.org/p/wii/rpaper/rr395.html> (24.01.2018).
- Dvoroková K., 2014, *Sigma versus beta – Convergence in EU28: Do they lead to different results?*, Mathematical methods in finance and business administration. Proceedings of the 8th WSEAS international conference on business administration (ICBA '14), s. 88-94.
- Głodowska A., 2017, *Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze jako czynnik dezintegracji Unii Europejskiej*, Horyzonty Polityki, t. 8, nr 23, s. 55-75.
- Goecke H., Hüther M., 2016, *Regional convergence in Europe*, Intereconomics, vol. 51, no 3, s. 165-171.
- Grafström J., Jaunky V., 2017, *Convergence of Incentive Capabilities within the European Union*, Ratio Working Papers, no 301, The Ratio Institute.
- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_at_regional_level (24.01.2018).
- <http://ec.europa.eu/eurostat/web/cohesion-policy-indicators> (24.01.2018).
- Jegorow D., 2014, *Spoleczno-gospodarcze problemy rozwoju – paradoks interpretacyjny w świetle danych ilościowych (dyskusja wokół funkcjonalności PKB)*, [w:] Jegorow D. (red.), *Człowiek – gospodarka – współpraca – rozwój. Perspektywa lokalna i globalna*, cz. 3, CIVIS & Sun Solution, Chełm, s. 49-60.
- Jegorow D., 2015, *Fundusze europejskie – stymulanta i destymulanta rozwoju Polski*, Roczniki Ekonomii i Zarządzania, nr 43, s. 7-20.
- Jegorow D., 2016a, *Ekonomia, polityka i rozwój – w poszukiwaniu źródeł problemów Unii Europejskiej*, Journal of Modern Science, nr 4, s. 355-372.
- Jegorow D., 2016b, *Ewaluacja polityki spójności: ilość versus jakość*, Studia i Prace WNEiZ US, nr 46 (2), s. 255-264.
- Jóźwik B., 2017, *Realna konwergencja gospodarcza państw członkowskich Unii Europejskiej z Europy Środkowej i Wschodniej*, PWN, Warszawa.
- Kusideł E., 2013, *Konwergencja gospodarcza w Polsce i jej znaczenie w osiągnięciu celów polityki spójności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Pastuszka S., 2012, *Polityka regionalna Unii Europejskiej – cele, narzędzia, efekty*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Słodowa-Hełpa M., 2013, *Rozwój zintegrowany. Warunki, wymiary, wyzwania*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa.
- Tarchalski K., 2013, *Ekonomia polityczna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo WNT, Warszawa.
- Tylec T., 2017, *Konwergencja gospodarcza na poziomie regionalnym w wybranych grupach państw Unii Europejskiej w latach 2000-2014*, Studia Ekonomiczne, nr 319, s. 259-267.
- Zielonka J., 2014, *Koniec Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa.